

DİN GÖREVLİLERİ VE KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİNİN TÜKENMİŞLİK DÜZELERİ

Muammer CENGİL*

Özet

Tükenmişlik sendromu; işi gereği insanlarla yoğun ilişki içerisinde olan bireylerde görülen, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissini kaybı şeklinde üç boyutu olan bir sendromdur. Araştırmamızın amacı Çorum ilinde çalışan din görevlileri ve kur'an kursu öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyini ve etkileyen değişkenleri belirlemektir. Netice itibarıyla sosyodemografik değişkenler tükenme konusunda farklı sonuçlar verebilmektedir. Tükenmişliği oluşturan kurumsal ve bireysel nedenleri araştırarak araştırmaların yapılması ve elde edilen bulgular ışığında hizmet içi eğitim programlarının oluşturulması ve kurumsal değişikliklere gidilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din görevlisi, kur'an kursu öğreticisi, tükenmişlik, Maslach Tükenmişlik Ölçeği

Burnout Levels of Imams of the Mosque and Quran Course Instructors

Abstract

Burnout syndrome, which is seen in individuals who work in close relationship with people in their job, is a syndrome that has three dimensions, emotional exhaustion, depersonalization and lack of personal accomplishment. The aim of our research is to determine burnout levels of imams of the mosque and Quran course instructors in Corum and the factors that affect them. The results of the job burnout can vary according to the different socio-demographic variables. With further studies the organizational and personal factors that cause job burnout should be evaluated and accordingly developmental strategies to improve the organizational setting should be implemented.

* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı,
muammecengil@gmail.com

Key Words: Imam of the mosque, Quran course instructor, burnout, Maslach Burnout Inventory

Giriş ve Amaç

Özellikle hizmet sektöründe çalışan kişilerde aşırı iş stresinden dolayı işe dönük duygusal tükenme, hizmet verilen bireylere karşı duyarsızlaşma ve kişisel başarı duygusunda azalma olarak kendisini gösteren tükenmişlik sendromu ilk olarak örgütsel stres üzerinde yoğun çalışmaları olan Freudenberger¹ tarafından tespit edilmiş, daha sonra da Maslach ve Jackson tarafından geliştirilmiştir.²

Tükenmişlik üzerine yapılan ilk çalışmalar sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları, öğretmenler vb. meslekleri gereği diğer insanlarla ikili ilişkilerde bulunmak zorunda olan meslek grupları üzerinde yoğunlaşmış daha sonraları ise asker, polis, yöneticiler vb. diğer meslek gruplarına yönelmiştir.

Literatürde iş hayatında ve gündelik yaşamda ciddi kronik rahatsızlıklara neden olabilecek tükenmişlikle³ ilgili birbirinden farklı pek çok tanım ve sınıflandırmaya rastlamak mümkündür. Örneğin; Spaniol ve Caputo (1979) tükenmişliği bireyin kendi yaşamı ve iş stresi ile başa çıkmadaki yeteneksizliği olarak görmektedir. Clamidos ise tükenmişliğin fiziksel tükenmişlik, zihinsel tükenmişlik, sosyal tükenmişlik, psiko-duygusal tükenmişlik ve ruhi tükenmişlik olmak üzere beş aşamada ele alınabileceğini belirtmektedir. Maslach (1976, 1987a, 1987b, 1982), Cherniss (1980), Iwanicki ve Schwab (1981), Schwab ve Iwanicki (1982), Cherniss, Egnatios, ve Wacker (1976), ve Paine (1982) stresin tükenmişliğin önemli bir nedeni olduğunu ifade etmişlerdir. Schwab ve Iwanicki (1982) ve Kahn ve diğerleri (1964) ise tükenmişlik ve stresin nedeni olarak rol çatışmasını ve rol belirsizliğini gösterirler.⁴

¹ Herbert J. Freudenberger, "Staff burn-out", *Journal of Social Issues*, 1980, cilt: I, sayı: 30, s. 159.

² Christina Maslach, Michael P. Leiter, *The Truth About Burnout*, John Wiley & Sons, Inc., San Francisco, 1997, s. 155.

³ Michael P. Leiter, *Banishing Burnout*, John Wiley & Sons, Inc., San Francisco, 2005, s. 2.

⁴ Anthony Gray Dworkin, *Teacher Burnout in the Public Schools*, State University of New York Press, New York, 1987, s. 25-26.

Pek çok farklı yaklaşıma⁵ rağmen bu gün en çok kabul gören tükenmişlik kuramı Maslach ve arkadaşlarınıninkidir. Tükenmişlik konusunda ilk çalışmaları yapan ve olaya klinik psikoloji açısından yaklaşan Freudenberger'in aksine Maslach ve arkadaşları tükenmişliği sosyo-psikolojik açıdan ele almışlardır.⁶ Maslach ve Jackson'un yapmış olduğu tanıma göre tükenmişlik uzun süren yorgunluk ve fiziksel bitkinlik hissi, olumsuz benlik kavramı, çaresizlik ve umutsuzluk duyguları, yapmış olduğu işe, yaşama ve işi gereği muhatap olduğu insanlara karşı beslemiş olduğu olumsuz tutumları içeren ve duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı şeklinde üç boyutta değerlendirilebilecek fiziksel, duygusal ve zihinsel bir sendromdur.⁷

Tükenmişliği ortaya koyan bu üç boyut şu şekilde izah edilebilir:

1-Duygusal Tükenme: Bu boyut tükenmişliğin merkezinde yer almaktadır ve fiziksel ve duygusal yorgunluk şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kişinin yapmış olduğu iş nedeniyle aşırı yüklenme ile halsizlik, yorgunluk, güçsüzlük, özgüveninin, işine karşı ilgi ve coşkusunun azalması veya hepten yok olması şeklinde görülmektedir.

2-Duyarsızlaşma: Kişinin hizmet sunduğu insanlara karşı onların kendilerine özgü birer varlık olduklarını göz ardı ederek onlara karşı olumsuz tutumlar içerisine girmesini, onlara karşı kayıtsız kalışını ifade etmektedir.

3-Kişisel Başarı: Kişinin mesleğiyle ilgili başarısı hususunda kendisine karşı özgüven ve başarı hissini kaybetmesini ifade etmektedir.⁸

Tükenmişliğin ortaya çıkışında çeşitli faktörlerin etkisi olmaktadır.⁹ Bu faktörleri *kişilik özellikleri, kurumsal faktörler, sosyodemografik özellikler ve işle ilgili faktörler* olarak değerlendirebiliriz.

⁵ David Miller, *Dying to Care?*, Routledge, London, 2000, s. 29-50.

⁶ Yvonne Gold, Robert A Roth, *Stres and Preventing Burnout*, The Falmer Press, London, 1993, s. 32.

⁷ C. Maslach, Wilmar B. Schaufeli, Michael P. Leiter, "Job Burnout", *Annual Review of Psychology*, 2001, sayı: 52, s. 397-422.

⁸ C. Maslach, Ayala Pines, "The Burn-out Syndrome in the Day Care Settings", *Child and Youth Care Forum*, 1997, cilt: VI, sayı: 2, s. 110-113.

⁹ Ruth Dailey Grainger, "Beating Burnout", *American Journal of Nursing*, 1992, sayı: 92, s. 17.

Benlik saygısı, denetim odağı, başa çıkma tarzları, empati yeteneği vb. hususlar tükenmede etkili olan faktörlerden *kişilik özelliklerine* girmektedir.¹⁰

Bazı araştırmalar tükenmişlik üzerinde kişilik özellikleri yanında en büyük etkiyi *kurumsal faktörlerin* yaptığını ortaya koymaktadır. *Kurumsal faktörler* denildiğinde ise akla gelen ilk husus rol çatışması ve rol belirsizliğidir.¹¹ Bunların yanında aşırı iş yükü, mesai arkadaşları ve yöneticilerle ilişkiler, yeterlilik, karar almaya katılım vb. hususlar da tükenmişlik üzerinde etkili olan diğer kurumsal etkenlerdir.¹²

Tükenmişlik üzerinde etkili olan *sosyodemografik faktörler* arasında cinsiyet, yaş ve meslek süresindeki artış¹³, destekleyici bir eşe sahip olma¹⁴ ve eğitim sayılabilir.

Maaş, statü durumu, yönetici ve çalışan ilişkileri gibi durumlar ise tükenmişliğe yol açan *iş ile ilgili faktörler* arasında yer almaktadır.¹⁵

82 | db

Sonuçları açısından değerlendirmek gerekirse, tükenmişlik hem bireyin ruh ve beden sağlığı hem de başta ailesi olmak üzere ikili ilişkileri üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır.¹⁶ Ayrıca çalışan üzerinde meydana getirdiği işe ve muhatap olduğu kişilere karşı ilgisizlik¹⁷ ve yıpranmanın etkisiyle hem emek hem de zaman isra-

¹⁰ Barry A. Farber, *Crisis in Education: Stres and Burnout in the American Teacher*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1991, s. 15-33; Mary Benson McMullen, Murray Krantz, "Burnout in Day Care Workers: The Effects of Learned Helplessness and Self-Esteem", *Child & Youth Care Quarterly*, 1998, cilt: IV, sayı: 17, s. 278.

¹¹ Farber, *Crisis in Education Stres and Burnout in the American Teacher*, s. 37.

¹² Mark D. Litt, Dennis C. Turk, "Sources of Stres and Dissatisfaction in Experienced High School Teachers", *Journal of Educational Research*, 1985, cilt: III, sayı: 78, s. 177-184.

¹³ Donald. K. Freeborn, "Satisfaction, Commitment and Physiological Well-being Among HMO Physicians", *The Western Journal of Medicine*, 2001, cilt: I, sayı: 174, s. 14.

¹⁴ S. L. Belloch Garcia, J. R. Ronevell Alborch, L. Gomes Salinas, "The Professional Burnout Syndrome in Resident Physcicians in Hospital Medical Specialties", *Anales de Medicina*, 2000, cilt: III, sayı: 17, s. 119.

¹⁵ Litt, Turk, Sources of Stres and Dissatisfaction in Experienced High School Teachers, s. 178.

¹⁶ Michael Galanakis ve ark., "Factorial Structure and Psychometric Properties of the Maslach Burnout Inventory (MBI) in Grek Midwives", *Europe's Journal of Psychology*, 2009, cilt: 4, s. 53.

¹⁷ Songül Tümkaya, "Akademik Tükenmişlik Ölçeğinin Geliştirilmesi" *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 19, s. 128.

fına yol açmakta ve işletme ve kurumların zarar etmelerine ve randıman kaybına neden olmaktadır.¹⁸

Tüm bu nedenlerden dolayı zaman zaman kurumların çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri üzerinde araştırmalar yapmaları ve ortaya çıkan sonuçlara göre gerekli çözüm önlemlerini almaları gerekmektedir.

Meslekleri gereği insanlarla yakın ilişki içerisinde olmak zorunda kalan kişilerde sıkça karşılaşılan bir problem olması nedeniyle¹⁹ din hizmeti sunan din görevlilerinin ve Kur'an-ı Kerim'in öğrenilmesine hizmet eden kur'an kursu öğreticilerinin tükenmişlik düzeyleri de bu anlamda önem arz etmektedir. Din hizmeti sunan bu kesimin mesleki tükenmişlik içerisinde olması sadece kendilerini veya kurumunu ilgilendiren bir mesele olmayıp tüm topluma yansımaları olan bir durum arz etmektedir. Cemaatine karşı veya hizmet sunduğu öğrencilerine karşı duyarsızlaşan bir din görevlisi veya kur'an kursu öğreticisinin bu durumu ciddi sorunları beraberinde getirecektir. Din görevlileri ve kur'an kursu öğreticilerinin tükenmişlik düzeyleri üzerine yapmış olduğumuz çalışmamız bu yönüyle önem

Yöntem ve Gereç

Örnekleme ve Desen

Çalışmaya 2010 Mart ayında Çorum il merkezi ve merkeze bağlı köylerde görev yapan din görevlileri ve kur'an kursu öğreticileri katılmıştır. Geri dönen ve eksiksiz olarak doldurulan 195 din görevlisi, 81 kur'an kursu öğreticisinin formları araştırmaya dahil edilmiştir.

Araçlar

Araştırmada katılımcıların sosyodemografik bilgilerinin ve meslekleriyle ilgili genel görüşlerinin öğrenilmesi için daha önceki çalışmalardan yararlanılarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş kişisel bilgi formu ve tükenmişlik düzeylerini ölçmek için Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır.

¹⁸ Lech Wisniewski, Richard M. Gargiulo, "Occupational Stres and Burnout Among Special Educators: A Review of the Literature", *Journal of Special Education*, 1997, cilt: III, sayı: 31, s. 325.

¹⁹ Kim-Wan MO, "Teacher Burnout: Relations with Stres, Personality and Social Support", *CUHK Education Journal*, 1991, cilt: XVIII, sayı: 1, s. 3.

Kişisel Bilgi Formu: Cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, görev süresi, eğitim durumu, mesleklerini sevmeye durumları, mesleki yeterlilik durumları ve başka bir kurumda çalışmak isteme ve bunun nedenleri ile ilgili sorular içeren bir formdur.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ): Çalışanların tükenmişlik düzeylerini ölçmek için Maslach²⁰ tarafından geliştirilmiş ve Ergin²¹ tarafından Türkçe tercümesi ile birlikte geçerlilik ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçek kişinin “Duygusal Tükenme”, “Duyarsızlaşma” ve “Kişisel Başarı” alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği ayrıca Çam²² ve Çapri²³ tarafından da incelenmiştir.

Ölçeğin güvenilirliği 552 doktor ve hemşireden oluşan denek grubundan elde edilen verilerin üç alt boyuta ilişkin Cronbach Alpha katsayılarının tespit edilmesiyle ölçülmüştür. Buna göre kat-sayı puanları duygusal tükenme .83; duyarsızlaşma .65; kişisel başarı .72 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği ilk uygulamadan 2-4 hafta sonra 99 denek üzerinde yapılan test/tekrar-test yöntemiyle tekrar incelenmiştir. Elde edilen verilerin tekrar test güvenilirlik katsayıları ise şu şekildedir: duygusal tükenme .83; duyarsızlaşma .72; kişisel başarı .67 şeklindedir.²⁴

Çam tarafından yapılan geçerlilik çalışmasında ise deneklerin kendi değerlendirmeleri ile arkadaşlarının değerlendirmeleri arasındaki farkın incelenmesine dayanan “birlikte geçerlilik” tekniği kullanılmış ve anlamlı bir fark bulunmamıştır.²⁵

Bu çalışmada da kullanılan ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa (α) katsayısının hesaplanması suretiyle belirlenmiştir. Güvenirlilik analizi sonuçlarına göre ölçeğin duygusal tükenme boyutuna ilişkin güvenirlilik düzeyi; $\alpha = 0,82$; duyarsızlaşma boyutu için, $\alpha = 0,77$;

²⁰ Maslach, Leiter, Job Burnout., s. 155.

²¹ Gül Canan Ergin, “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması”, VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, ed.; R. Bayraktar, İ. Dağ, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 1992, s. 144-155.

²² Mahire Olcay Çam, “Tükenmişlik Envanterinin Geçerlilik ve Güvenirliliğinin Araştırılması”, VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, s. 157.

²³ Burhan Çapri, “Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran 2006, cilt: II, sayı: 1, s. 62-67.

²⁴ Ergin, “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması”, s. 145.

²⁵ Çam., “Tükenmişlik Envanterinin Geçerlilik ve Güvenirliliğinin Araştırılması”, s. 158.

kişisel başarı boyutu için $\alpha = 0,74$ ve ölçeğin genel güvenilirlik düzeyi ise $\alpha = 0,88$ olarak gerçekleşmiştir.²⁶

İstatistiksel Değerlendirme: Verilerin istatistiksel değerlendirilmesi için SPSS 10.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programı kullanıldı. Kişisel bilgi formunda yer alan bağımsız değişkenler ile Maslach Tükenmişlik Ölçeğinden alınan puanların karşılaştırılması Kruskal Wallis testi kullanılarak yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi $P < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Sosyodemografik Özellikler

Araştırmaya katılan din görevlilerinin tamamı erkeklerden, kur'an kursu öğretmenlerinin tamamı ise bayanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların diğer sosyodemografik özellikleri Tablo-1'de görülmektedir. Bu tabloya göre anket formları değerlendirilen 195 din görevlisinin yaş durumuna göre dağılımı %19,0'ı 20-29 yaş, %32,8'i 30-39 yaş, %48,2'si 40 ve üzeri yaş; medeni durumlarına göre dağılımı %92,8'i evli, %7,2'si bekar; Evli olanların çocuk sayısına göre dağılımı %8,3'ü çocuksuz, %15,4'ü bir çocuklu, %31,5'i iki çocuklu, %30,4'ü üç çocuklu, %10,5'i dört çocuklu, %3,4'ü ise beş ve yukarı sayıda çocuk sahibi; Meslekteki sürelerine göre dağılımı %23,1'i 0-5 yıl, %14,9'u 6-10 yıl, %11,3'ü 11-15 yıl, %14,4'ü 16-20 yıl ve %36,4'ü 20 ve üzeri yıl; görev yerine göre dağılımı %30,3 il merkezi, %69,7'si merkeze bağlı köy; eğitim durumuna göre dağılımı ise %41,5'i imam-hatip lisesi, %42,1'i ilahiyat önlisans, %9,7'si ilahiyat fakültesi ve %6,7'si yüksek lisans mezunu şeklindedir.

Formları değerlendirmeye katılan 81 Kur'an kursu öğreticisinin yaş durumuna göre dağılımı %358'i 20-29 yaş, %51,9'u 30-39 yaş, %12,3'ü 40 ve üzeri yaş; medeni durumlarına göre dağılımı %80,2'si evli, %19,8'i bekar; Evli olanların çocuk sayısına göre dağılımı %20,0'ı çocuksuz, %21,6'sı bir çocuklu, %44,6'sı iki çocuklu, %10,8'i üç çocuklu, %3,0'ı dört çocuklu; Meslekteki sürelerine göre dağılımı %72,8'i 0-5 yıl, %22,2'si 6-10 yıl, %1,3'ü 11-15 yıl ve %3,7'si 20 ve üzeri yıl; görev yerine göre dağılımı %79,0'ı il merkezi, %21,0'ı merkeze bağlı köy; eğitim durumuna göre dağılımı ise %27,2'si imam-hatip lisesi, %40,7'si ilahiyat önlisans, %28,4'ü ilahiyat fakültesi ve %3,7'si yüksek lisans mezunu şeklindedir.

²⁶ Cronbach alpha katsayı değerinin 0,60'ın üzerinde olması sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen araştırmalar için kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini göstermektedir.

Tablo-1 Din Görevlilerinin ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Bazı Sosyodemografik Özellikleri

Sosyodemografik Özellikler	Seçenekler	Din Görevlileri		Kur'an Kursu Öğreticileri	
		Sayı (195)	% 100	Sayı (81)	% 100
Yaş	20-29	37	19,0	29	35,8
	30-39	64	32,8	42	51,9
	40 ve üzeri	94	48,2	10	12,3
Medeni Durum	Evli	181	92,8	65	80,2
	Bekar	14	7,2	16	19,8
Evli Olanların Çocuk Sayısı	0	15	8,3	13	20,0
	1	28	15,4	14	21,6
	2	57	31,5	29	44,6
	3	55	30,4	7	10,8
	4	19	10,5	2	3,0
	5 ve üzeri	7	3,9	-	-
Meslekteki Süre	0-5	45	23,1	59	72,6
	6-10	29	14,9	18	22,6
	11-15	22	11,2	1	1,2
	16-20	28	14,4	-	-
	20 ve üzeri	71	36,4	3	3,6
Görev Yeri	İl Merkezi	59	30,3	64	79,0
	Merkeze Bağlı Köy	136	69,7	17	21,0
Eğitim Durumu	İmam Hatip Lisesi	81	41,5	22	27,2
	İlahiyat Önlisans	82	42,1	33	40,7
	İlahiyat Fakültesi	19	9,7	13	28,4
	Yüksek Lisans	13	6,7	3	3,7

Din Görevlilerinin ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Meslekleri Hakkındaki Görüşleri

Araştırmaya katılan din görevlilerinin meslekleri ile ilgili görüşleri Tablo-2'de görülmektedir.

Katılımcılardan din görevlilerinin “Mesleğinizi severek mi yapıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevapların %80,5'i evet, %1,5'u hayır, %17,9'u ise kısmen olmuştur. Bu durum araştırmaya katılan din görevlilerinin büyük çoğunluğunun mesleklerini severek yaptıklarını göstermektedir. Aynı soruya kur'an kursu öğreticilerinin cevapları ise %98,8 evet, %1,2 ise kısmen şeklinde olmuştur. Bu soruda hiçbir kur'an kursu öğreticisi “Hayır” şikkını işaretlememiş, 1 kişi ise kısmen şikkını işaretlemiştir. Bu durum araştırmaya katılan kur'an kursu öğreticilerinin bir kişi hariç tamamının mesleğini severek yaptığını göstermektedir.

Tablo-2 Din Görevlilerinin ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Meslekleri Hakkındaki Tutumları

Meslekleri İle İlgili Tutumları		Din Görevlileri		Kur'an Kursu Öğreticileri	
		Sayı 195	%	Sayı (81)	%
Mesleğinizi severek mi yapıyorsunuz?	Evet	157	79,5	80	98,8
	Hayır	3	1,5	-	-
	Kısmen	35	19,0	1	1,2
Mesleki açıdan kendinizi yeterli görüyor musunuz?	Tamamen yeterli	21	10,8	10	12,3
	Yeterli	123	63,1	61	75,3
	Kısmen yeterli	49	25,1	9	11,2
	Yetersiz	2	1,0	1	1,2
Başka bir kurumda çalışmak ister misiniz?	Evet	100	51,2	11	13,6
	Hayır	95	48,8	70	86,4
Başka bir kurumda çalışmak istiyorsanız nedeni nedir?	-Mesleğim maddi açıdan tatmin etmediği için.	8	8,0	-	-
	-Mesleğim toplumda saygınlığı olan bir meslek olmadığı için.	6	6,0	1	9,1
	-Mesleki açıdan kendimi yeterli görmediğim için.	2	2,0	-	90,9
	-Kurumun yapısından dolayı.	57	57,0	10	-
	Diğer	27	27,0	-	-
	Görevinizi başka bir ilde yapmak ister misiniz?	Evet	49	25,1	11
	Hayır	146	74,9	70	86,4

“Meslekî açıdan kendinizi yeterli görüyor musunuz?” sorusuna din görevlilerinin verdikleri cevaplar ise şu şekildedir: %10,8'i tamamen yeterli, %63,1'i yeterli, %25,1'i kısmen yeterli, %1,0'i ise yetersiz. Bu sonuçlar araştırmaya katılan din görevlilerinin büyük çoğunluğunun çok mükemmel bir seviyede olmasa da kendilerini meslekî açıdan yeterli gördükleri anlamına gelmektedir. Aynı soruya kur'an kursu öğreticilerinin cevapları ise şu şekilde olmuştur: %12,3 tamamen yeterli, %75,3 yeterli, %11,1 kısmen yerli ve %1,2 yetersiz. Bu sonuçlar kur'an kursu öğreticilerinin mesleki açıdan

kendilerini din görevlilerinden daha fazla yeterli gördüğü anlamına gelmektedir.

“Başka bir kurumda çalışmak ister misiniz?” sorusuna ise din görevlilerinin %51,2 ‘si evet, %48,8’i hayır; kur’an kursu öğreticilerinin ise %13,6’sı evet, %86,4’ü ise hayır demiştir.

Hemen akabinde “başka bir kurumda çalışmak istiyorsanız nedeni nedir?” sorusuna din görevlilerinin %8,0’ı, kur’an kursu öğreticilerinin %0’ı “mesleğim maddi açıdan tatmin etmediği için”, din görevlilerinin %6,0’ı kur’an kursu öğreticilerinin %9,1’i “mesleğim toplumda saygınlığı olan bir meslek olmadığı için”, din görevlilerinin %2,0’ı “meslekî açıdan kendimi yeterli görmediğim için”, derken kur’an kursu öğreticilerinden bu şıkkı işaretleyen olmamıştır, din görevlilerinin %57,0’ı, kur’an kursu öğreticilerinin %90,9’u “kurumun yapısından dolayı” şeklinde olmuştur. Açık uçlu olan “Diğer” seçeneğini kur’an kursu öğreticilerinden işaretleyen olmamıştır. Din görevlilerinin ise %27’0’ı bu şıkkı işaretlemiştir. Açık uçlu bu şıkkı işaretleyenlerin ise belirtmiş olduğu gerekçeler genel hatlarıyla şu şekildedir:

88 | db

- Kendimize ve ailemize vakit ayıramamak (3 kişi)
- Görevlendirme ve haftalık izin durumları (1 kişi),
- Çocuklarımın eğitimi için (8),
- Merkeze gelmek için (1 kişi),
- Sağlık sorunlarından dolayı (2 kişi),
- Mesleki sorumluluk ağır olduğu için (2 kişi)
- Köylerde ulaşım ve cemaat sorunları, sosyal çevre edinememe (4 kişi),
- Öğretmenlik mesleğini sevdiğim için öğretmen olmak istiyorum (1 kişi),
- Kurum tarafından personele gerekli değer verilmemesi (4 kişi),
- Mesleğime karşı motive edecek bir şey olmamasından dolayı (1 kişi)

Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaklaşık olarak yarısı (%51,2) başka bir kurumda çalışmak istediğini ifade etmiştir. Başka

bir kurumda çalışmak istediğini ifade eden din görevlilerinin %57,0'ı ise buna gerekçe olarak kurumun yapısını göstermektedir. Kur'an kursu öğreticilerinin ise yalnızca %13,6'sı başka bir kurumda çalışmak istediğini belirtmiştir ve bunların tamamına yakını da (%90,9) gerekçe olarak kurumun yapısını göstermiştir. Her şeyden önce din görevlileri içerisinde kur'an kursu öğreticilerine oranla kurumun yapısından memnun olmadığı için başka bir kurumda çalışmak isteyenlerin oranının daha fazla olması, din görevlilerinin kurumun yapısından daha çok rahatsız olduğunu göstermektedir. Kur'an kursu öğreticileri içerisinde başka bir kurumda çalışmak istediğini belirtenlerin de yine tamamına yakınının kurumun yapısından rahatsız olduğunu belirtmektedir. Bu durum Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsal yapısını gözden geçirmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Araştıramaya katılan din görevlisi ve kur'an kursu öğreticilerinin tükenmişlik düzeyleri ile bağlı buldukları il müftülüğü arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla sormuş olduğumuz "Görevinizi başka bir ilde yapmak ister misiniz?" şeklindeki soruya din görevlilerinin %25,1'i evet, %74,9'u ise hayır derken, kur'an kursu öğreticilerinin %13,6'sı evet, %86,4'ü hayır demiştir. Bu soruya evet diyen din görevlisi ve kur'an kursu öğreticilerinin açık uçlu soruya vermiş oldukları cevaplara bakıldığında başka bir ilde çalışma isteklerinin kişisel bir takım taleplerden dolayı ortaya çıktığı görülmektedir. "Başka bir kurumda çalışmak ister misiniz?" sorusuna verilen cevaplar ile "Görevinizi başka bir ilde yapmak ister misiniz?" sorusuna verilen cevaplar birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların bağlı buldukları il müftülüğünden genel anlamda memnun olduğu fakat merkezi teşkilatın yapısından rahatsız oldukları sonucunu ortaya çıkmaktadır.

"Görevinizi başka bir ilde yapmak ister misiniz?" sorusuna evet diyen din görevlilerinin bir sonraki açık uçlu soruya vermiş oldukları gerekçeler ise şu şekildedir:

- Maddi manevi imkanlar (3 kişi),
- Farklı bir ilde üniversite okuduğu için (1 kişi),
- Çocukların eğitimi için (5 kişi),
- Farklı sosyal çevreler edinebilmek için (15 kişi),
- Kendi memleketinde olabilmek için (9 kişi),

- Kurumun ve cemaatin bakış açısından dolayı (4),
- Daha iyi şartlarda görev yapabilmek için (5 kişi),
- Köy ortamından kurtulmak için (3 kişi),
- Sorunlarına muhatap bulamadığı için (2 kişi)
- Yeteneklerini gösterebileceğim bir alan olmadığı için (1 kişi),
- Bulduğu bu ilde sıkıntıların çok fazla olduğu halde, sesini duyacak ve yardımcı olacak kimsenin bulunmamasından dolayı (1 kişi).

Kur'an kursu öğretmenlerinin açık uçlu soruya vermiş oldukları cevaplar ise şu şekildedir:

- Daha büyük projeler yapabilmek için (1 kişi),
- Eşi ile aynı şehirde olabilmek için (1 kişi),
- Ailesinin yanında kendi memleketinde olabilmek için (7 kişi),
- Başka şehirleri görmek için (2 kişi).

90 | db

Din Görevlileri ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Seviyeleri

Araştırmaya katılan din görevlilerinin Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin "Duygusal Tükenmişlik", "Duyarsızlaşma" ve "Kişisel Başarı" alt ölçeklerinden almış oldukları puanlara göre dağılımları şu şekildedir: "Duygusal Tükenmişlik" alt ölçeğinden katılımcıların %64,4'ü düşük, %23,1'i orta, %12,3'ü ise yüksek puan almıştır. "Duyarsızlaşma" alt ölçeğinden katılımcıların %76,9'u düşük, %17,9'u orta, %5,1'i ise yüksek puan almıştır. "Kişisel Başarı" alt ölçeğinden ise katılımcıların %26,7'si düşük, %35,9'u orta, %37,4'ü ise yüksek puan almıştır. Yani din görevlilerinde mesleklerine karşı duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma orta ve düşük düzeyde görülürken kişisel başarıda orta ve yüksek düzeyde bir tükenmişlikten söz edilebilir.

Tablo-3 Din Görevlilerinin Tükenmişlik Seviyeleri

	Duygusal Tükenmişlik		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Düşük	126	64,6	150	76,9	52	26,7
Orta	45	23,1	35	17,9	70	35,9
Yüksek	24	12,3	10	5,1	73	37,4
Toplam	195	100,0	195	100,0	195	100,0

Din görevlileri sadece %5,1 oranında duyarsızlaşma alt ölçeğinden yüksek puan almışlardır. Bu durum mesleği insanlara din hizmeti sunmak olan din görevlilerinin meslekleri gereği muhatap oldukları insanlara karşı duyarsızlaşmadıklarını göstermesi açısından anlamlı bulunmaktadır. Din görevlilerinin böyle bir tutum geliştirmelerinde dini inançlarının önemli bir rolü olduğu kanaatini taşımaktayız. Bunun yanında kişisel başarı tükenmişlik seviyesinin %37,4 oranında düşük olması üzerinde durulması gereken bir diğer husustur. Bu durumun nedeni olarak araştırma verilerine baktığımızda bağımsız değişkenlerin hiçbiri ile kişisel başarı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlayamadık.

Araştırmaya katılan kur'an kursu öğreticilerinin Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin "Duygusal Tükenmişlik", "Duyarsızlaşma" ve "Kişisel Başarı" alt ölçeklerinden almış oldukları puanlara göre dağılımları ise Tablo-4'de görüleceği üzere şu şekildedir: "Duygusal Tükenmişlik" alt ölçeğinden katılımcıların %90,1'i düşük, %8,6'sı orta, %1,2'si ise yüksek puan almıştır. "Duyarsızlaşma" alt ölçeğinden katılımcıların %98,8'i düşük, %1,2'si orta, seviyede puan almıştır. Bu alt ölçekten yüksek puan alan hiç olmamıştır. "Kişisel Başarı" alt ölçeğinden ise katılımcıların %61,7'si düşük, %24,7'si orta, %13,6'sı ise yüksek puan almıştır. Bu sonuçlardan kur'an kursu öğreticilerinde duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma düşük düzeyde görülürken kişisel başarıda tükenmişlik düşük ve orta düzeyde görüldüğünü söyleyebiliriz.

Tablo-4 Kur'an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Seviyeleri

	Duygusal Tükenmişlik		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Düşük	73	90,1	80	98,8	50	61,7
Orta	7	8,6	1	1,2	20	24,7
Yüksek	1	1,2	-	-	11	13,6
Toplam	81	100	81	100	81	100

Kur'an kursu öğretmenlerinin duyarsızlaşma alt ölçeğinden %98,8 oranında düşük puan almaları, görevleri Kur'an-ı Kerim'i öğretmek olan öğretmenlerin muhataplarına karşı son derece ilgili olduklarını göstermektedir. Kur'an kursu öğretmenleri arasında da kişisel başarı düzeyindeki tükenmişlik, duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma puanından yüksek çıkmıştır. Kur'an kursu öğretmenlerinde de araştırmamızın bağımsız değişkenlerinin hiçbiri ile tükenmişlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Tablo-3 ve Tablo-4 incelendiğinde din görevlilerinin tükenmişlik düzeylerinin kur'an kursu öğretmenlerinden daha fazla olduğu görülmektedir.

Bağımsız Değişkenler ile Tükenmişlik Seviyeleri Arasındaki İlişki

Tablo-5'de bağımsız değişkenler ile din görevlilerinin tükenmişlik seviyeleri arasında ilişki olup olmadığını test etmek için kruskal wallis testi sonuçlarına baktığımızda; yaş, medeni durum, çocuk sayısı, mesleki süre, görev yeri, mesleğini sevme durumu, mesleki yeterlilik durumu, başka bir kurumda çalışmak isteme durumu, başka bir kurumda çalışmak isteyenlerin çalışma nedenleri ve görevini başka bir ilde yapmak isteyip istememe durumu ile üç alt ölçekten elde edilen tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu sonuçlar literatürde yer alan bazı araştırma sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir.

Eğitim durumu ile *duygusal tükenme*, arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilirken *duyarsızlaşma* ve *kişisel başarı* arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Çalışmamızda din görevlileri arasında ilahiyat fakültesi mezunları arasında *duygusal tükenmişliğin* daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim durumu ile *duygusal tükenmişlik* seviyesi arasında bulunan bu anlamlı ilişki şu şekilde yorumlanabilir; ülkemizde din görevliliği mesleği için imam-hatip lisesi mezuniyetinin yeter şart olması ve ilahiyat fakültesi okuyan öğrencilerin mezuniyet sonrası hedefleri büyük çoğunlukla öğretmenlik olduğu için, din görevliliği mesleği beklentilerinin oldukça altında kalmaktadır. Bu ise onlarda mesleklerine karşı duygusal tükenmişliğe neden olmaktadır.

Kur'an kursu öğreticilerinin bağımsız değişkenlere göre tükenmişlik alt boyutları puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan kruskal wallis testi sonuçları tablo-6'da toplu olarak verilmiştir. Bu sonuçlara göre bağımsız değişkenlerin hiçbirisi ile tükenmişlik alt boyutları puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Özellikle belirtmek gerekirse din görevlilerinin eğitim durumları ile duygusal tükenmişlikleri arasında görülen anlamlı ilişkiye kur'an kursu öğreticilerinde rastlanılmamasının sebebi olarak ilahiyat fakültesi mezunu bayanlar için kur'an kursu öğreticiliğinin ideal bir meslek olarak düşünüldüğü ve bu yüzden eğitim faktörünün tükenmişlikleri üzerinde bir etkiye sahip olmadığı düşünülebilir.

Maslach ve Jackson (1985) ve Greenglass ve Burke (1987)'un ve Haran ve arkadaşları²⁷ ile Sayıl ve arkadaşlarının²⁸ yapmış oldukları çalışmalarda tükenmişlik açısından aynı mesleği icra edenler arasında cinsiyete dayalı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Bizim çalışmamızda din görevlilerinin tamamı erkeklerden, kur'an kursu öğreticilerinin tamamı ise bayanlardan oluştuğu için cinsiyet ile tükenmişlik arasında bir farklılaşmanın olup olmadığına bakmamız mümkün olmamıştır.

²⁷ Seda Haran ve ark., "Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri ve Numune Hastanesi'nde Çalışan Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik Düzeyleri", *Kriz Dergisi*, 1998, c. VI, sayı: 1, s. 83.

²⁸ Işıl Sayıl ve ark., "Ankara Üniversitesi Hastanelerinde Çalışan Doktor ve Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyleri", *Kriz Dergisi*, 1997, c. V, sayı: 2, s. 76.

Yapılmış olan bazı çalışmalarda çeşitli bağımsız değişkenler ile tükenmişlik arasındaki ilişki şu şekildedir:

Erol ve arkadaşlarının asistan hekimler üzerine yaptıkları çalışmada medeni durum ile tükenmişlik arasında bir ilişki bulunmazken, yaş ve meslekteki çalışma süresi arttıkça duygusal tükenmişlik düzeyinde anlamlı ölçüde düşme tespit edilmiştir.²⁹

Tablo-5 Bağımsız Değişkenlere Göre Din Görevlilerinin Tükenmişlik Alt Boyutları Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Değişken	Duygusal Tükenmişlik		Duyarsızlaşma			Kişisel Başarı			
		X ²	SD	P	X ²	SD	P	X ²	SD	P
Yaş		2,491	4	,646	,866	3	,929	2,143	4	,709
				P:>0,05			P:>0,05			P:>0,05
Medeni Durum		1,287	2	,526	,237	4	,888	1,375	2	,503
				P:>0,05			P:>0,05			P:>0,05
Evli Olanların Çocuk Sayısı		5,105	1	,057	3,493	1	,387	5,315	2	,503
				P:>0,05			P:>0,05			P:>0,05
Meslekteki Süre		6,897	3	,272	3,536	4	,896	1,150	3	,255
				P:>0,05			P:>0,05			P:>0,05
Görev Yeri		,359	2	,836	5,137	3	,077	,580	2	,748
				P:>0,05			P:>0,05			P:>0,05
Eğitim Durumu		8,021	3	,000	6,931	2	,243	6,359	2	,384
				P:<0,05			P:>0,05			P:>0,05
Mesleğini sevme durumu		4,602	4	,079	1,492	4	0,82	3,995	2	,407
				P:>0,05			P:>0,05			P:>0,05
Mesleki yeterlilik durumu		2,582	3	,270	2,145	3	,906	6,778	3	,342
				P:>0,05			P:>0,05			P:>0,05
Başka kurumda çalışmak isteme durumu		1,730	4	,075	3,044	4	,129	4,856	2	,088
				P:>0,05			P:>0,05			P:>0,05
Başka kurumda		4,914	3	,061	3,639	3	,888	5,895	4	,272
				P:>			P:>			P:>

²⁹ Almıla Erol, Aybala Sarıççek, Şeref Gülseren, "Asistan Hekimlerde Tükenmişlik: İş Doyumu ve Depresyonla İlişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2007, sayı: 8, s. 241.

çalışmak istiyorsa nedeni?			0,05			0,05			0,05
Görevini başka bir ilde yapmak isteyip istememe durumu	1,763	2	,414 P:> 0,05	,377	2	,828 P:> 0,05	1,973	2	,373 P:> 0,05

Tablo-6 Bağımsız Değişkenlere Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Alt Boyutları Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Duygusal Tükenmişlik			Duyarsızlaşma			Kişisel Başarı		
	X ²	SD	P	X ²	SD	P	X ²	SD	P
Yaş	4,767	4	,312 P:> 0,05	,916	2	,632 P:> 0,05	2,394	4	,664 P:> 0,05
Medeni Durum	,407	2	,816 P:> 0,05	,249	1	,618 P:> 0,05	3,708	2	,157 P:> 0,05
Evli Olanların Çocuk Sayısı	3,469	2	,748 P:> 0,05	2,768	3	,429 P:> 0,05	5,034	2	,172 P:> 0,05
Meslekteki Süre	6,860	4	0,10 P:> 0,05	,378	3	,945 P:> 0,05	4,834	4	,565 P:> 0,05
Görev Yeri	3,963	2	,138 P:> 0,05	,269	1	,604 P:> 0,05	1,164	2	,559 P:> 0,05
Eğitim Durumu	4,303	2	,725 P:> 0,05	2,553	3	,466 P:> 0,05	2,215	2	,057 P:> 0,05
Mesleğini sevme durumu	1,704	2	,765 P:> 0,05	,013	1	,988 P:> 0,05	6,443	2	,040 P:> 0,05
Mesleki yeterlilik durumu	3,319	2	,038 P:> 0,05	,332	3	,954 P:> 0,05	5,882	3	,130 P:> 0,05
Başka bir kurumda çalışmak isteyip istememe	2,905	2	,982 P:> 0,05	6,443	1	1,36 P:> 0,05	,339	2	,844 P:> 0,05
Başka bir kurumda çalışmak istiyorsa nedeni?	,917	1	,545 P:> 0,05	,110	1	,909 P:> 0,05	1,000	2	,224 P:> 0,05
Görevini başka bir ilde yapmak isteyip istememe durumu	1,395	2	,498 P:> 0,05	,159	1	,864 P:> 0,05	,231	2	,891 P:> 0,05

Karlıdağ ve arkadaşlarının hekimler üzerine yapmış olduğu çalışmada da meslekteki çalışma süresi 5 yıl ve daha aşağı olanlarda duyarsızlaşma düzeyi yüksek bulunurken, 6-10 yıl olanlarda duygusal tükenmişlik düşük bulunmuştur.³⁰

Gülseren ve arkadaşlarının hemşire ve sağlık teknisyenleri üzerinde yaptıkları çalışmada ise her iki grupta da 30 yaş grubu ile 10 yıl ve üzeri mesleki çalışma süresine sahip olanlar duyarsızlaşma alt ölçeğinden düşük puan almışlardır. Bu durum deneyimin duyarsızlaşma konusunda tükenmişlik sendromundan koruyucu bir rolü olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Havle ve arkadaşlarının farklı ülkelerde çalışan psikiyatrlar üzerine yaptıkları çalışmada cinsiyet, yaş, medeni durum ve meslekteki toplam çalışma süreleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Fakat aynı çalışmada alkol kullanan grupta kullanmayanlara göre “duygusal tükenmişlik” ve “duyarsızlaşma” puanları yüksek, “kişisel başarı” puanı düşük olarak tespit edilmiştir ve bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.³¹ Din görevlilerinin ve kur’an kursu öğreticilerinin dini inançları gereği alkol kullanmadıkları dikkate alındığında alkol kullanan psikiyatrlar ile din görevlileri ve kur’an kursu öğreticilerinin tükenmişlik ölçeğinden aldıkları puanların paralellik arzettiği görülmektedir.

Oğuzberk ve Aydın’ın ruh sağlığı çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada cinsiyete ve yaş ile tükenmişlik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, medeni durum ile duygusal tükenme alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.³²

Şahin ve arkadaşlarının sağlık çalışanları üzerine yaptıkları araştırmada cinsiyet, yaş grupları ve eğitim durumları ile tükenmişlik puanları arasındaki ilişkinin önemli olmadığı bulunmuştur.³³

³⁰ Rıfat Karlıdağ ve ark., “Hekimlerde Tükenmişlik Düzeylerinin Aleksitimi Düzeyleriyle İlişkisi”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2001, c. II, sayı: 3, s. 156-157.

³¹ Nedim Havle ve ark., “Farklı Ülkelerde Çalışan Psikiyatrlarda Tükenmişlik ve İş Doyumu”, *New/Yeni Symposium Journal*, Ekim 2009, cilt XLVII, sayı: 4, s.214, 216.

³² Müge Oğuzberk, Arzu Aydın, “Ruh Sağlığı Çalışanlarında Tükenmişlik”, *Klinik Psikiyatri*, 2008, sayı: 11, s. 170.

³³ Derya Şahin ve ark., “Devlet Hastanesinde Çalışan Sağlık Personelinin Tükenmişlik Düzeyleri”, *Nöropsikiyatri Arşivi*, 2008, sayı: 45, s. 116.

Taycan ve arkadaşlarının hemşireler üzerine yaptıkları çalışmada yaş, meslekte geçirilen süre, medeni durum ve çocuk sahibi olma ile kişisel başarı arasında pozitif korelasyon görülmüştür. Ayrıca mesleğinden memnun olmayan hemşirelerde tükenmişlik düzeyi yüksek olarak saptanmıştır.³⁴

Ebrinç ve arkadaşlarının hemşireler üzerine yaptıkları çalışmada da iş çevresi stres faktörlerinin duygusal tükenme düzeylerini arttırdığı tespit edilmiştir.³⁵

Kocabıyık ve Çakıcı'nın sağlık çalışanları üzerine yaptıkları çalışmada erkeklerin kadınlara göre daha az duygusal tükenme yaşadığı, 41-50 yaş grubundaki bireylerin 18-30 yaş grubuna göre kişisel başarılarının daha yüksek olduğu, akademik kariyer yapmış olanlarda yapmayanlara göre, evlilerde dul ve bekarlara göre, meslekte uzun süre çalışanların (20-25 yıl) yeni olanlara (3-7 yıl) göre tükenmişlik seviyeleri daha düşük çıkmıştır.³⁶

Basım ve Şeşen'in hemşireler üzerine yapmış oldukları çalışmada, eğitim seviyesi, yaş ve çalışma süresi değişkenleri yönünden hemşirelerin tükenmişlik düzeylerinin farklılaştığı, buna karşın medeni durum değişkeninin ise bir fark yaratmadığı görülmüştür.³⁷

Merey ve arkadaşlarının öğretmenler üzerine yapmış oldukları çalışmada yaş ve medeni durum ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmazken, meslekteki çalışma süresi ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre meslekte dokuz yılın üzerinde çalışmış olanların kişisel başarı düzeyleri, meslekte dokuz yılın altında çalışmış olanlara göre daha yüksek çıkmıştı.³⁸

Dolunay ve Piyal'ın öğretmenler üzerine yaptıkları çalışmada yaş arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşmada azalma, buna

³⁴ Okay Taycan ve ark., "Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Depresyon ve Tükenmişlik Düzeyinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2006, sayı: 7, s. 100.

³⁵ Servet Ebrinç ve ark., "Yanık Merkezi Hemşirelerinde Anksiyete, Depresyon, İş doyumu, Tükenme ve Stresle Başa Çıkma: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2002, sayı: 3, s. 162.

³⁶ Zihniye Okray Kocabıyık, Ebru Çakıcı, "Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik ve İş Doyumu", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2008, sayı: 9, s. 132.

³⁷ Nejat Basım, Harun Şeşen, "Mesleki Tükenmişlikte Bazı Demografik Değişkenlerin Etkisi: Kamu'da Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, 2006, cilt: VI, sayı: 2, s. 17-18.

³⁸ Z. Meyer, M. Boysan, C. Ateş, "Eğitim Çalışanlarında Uyku Kalitesi ve Tükenmişlik Sendromu", *Kriz Dergisi*, 2008, c. XVI, sayı: 2, s. 36, 38.

karşın kişisel başarıda artış tespit edilmiştir. Bu bulgu Gırgın (1995)'ın ilkokul öğretmenlerinde, Ergin (1996)'ın sağlık personelinde yaptığı araştırma sonuçları ile uyumludur. Dolunay ve Piyal'ın çalışmasında ayrıca toplam hizmet süresi arttıkça genel tükenmişlikte azalma, kişisel başarı duygusunda artma gözlenmiştir.³⁹

Avşaroğlu ve arkadaşlarının Teknik Lise öğretmenleri üzerine yaptıkları çalışmada cinsiyet değişkeni ile tükenmişlik arasında bir ilişkiye rastlanılmazken, yaş ve iş deneyimi değişkeni ile tükenmişlik ölçeğinin alt boyutları arasında anlamlı tespit edilmiştir.⁴⁰

Gençay'ın beden eğitimi öğretmenleri üzerine yapmış olduğu çalışmada da cinsiyet ve medeni durum değişkenleri ile tükenmişlik durumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.⁴¹

Taşdöven tarafından polisler üzerine yapılan çalışmada ise çalışma şartları açısından daha zor koşullarda görev yapan çevik kuvvet personelinin büroda çalışan polislerle oranla daha fazla tükenmişlik düzeyine sahip olduğu bulunmuştur.⁴²

Sonuç

Tükenmişlik, gerek kişilerarası ve aile ilişkilerinde sorunlar yaşanmasına gerekse genel anlamda yaşama karşı olumsuz bir tutum geliştirilmesine neden olabilecek şekilde bireyin yaşantısını çok yönlü etkileyebilmektedir. O yüzden konunun geniş boyutlu şekilde araştırılması önem arz etmektedir. Gerek bizim araştırmamızda gerekse ülkemizde ve yurt dışında yapılan araştırmalarda sosyodemografik değişkenlerin tükenmişlik konusunda farklı sonuçlar verdiği görülmektedir. Bu yüzden tükenmişliğe neden olan bireysel ve kurumsal nedenlerin araştırıldığı yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

Araştırmanın Çorum il merkezi ve merkeze bağlı köylerde görev yapan din görevlileri ve kur'an kursu öğreticileriyle sınırlandırıldı.

³⁹ Ayşe B. Dolunay, Birgül Piyal, "Öğretmenlerde Bazı Mesleki Özellikler ve Tükenmişlik", *Kriz Dergisi*, 2003, c. XI, sayı: 1, s. 43.

⁴⁰ Selahattin Avşaroğlu, M. Engin Deniz, Ali Kahraman, "Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005, sayı: 14, s. 115.

⁴¹ Ökkeş A. Gençay, "Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişliklerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ekim 2007, cilt: XV, sayı: 2, s. 772-774.

⁴² Hidayet Taşdöven, "Polislerin Tükenmişlik Düzeylerinin Çalıştıkları Birimler Açısından İncelenmesi", *Polis Bilimleri Dergisi*, cilt: IIV, sayı: 3, s. 51.

rılmış olması ve bu iki grubun mesleki tükenmişlik düzeylerine etki edebilecek diğer risk faktörlerinin araştırma kapsamında ele alınmamış olması bu çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Buna karşın yapılan araştırmanın sonuçları din görevlileri ve kur'an kursu öğreticilerinin tükenmişlik düzeyleri üzerine yapılan çalışmalar arasında bir ilktir ve bu yönüyle çalışma anlamlıdır.

Çalışmamızda din görevlilerinde duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma seviyesinin orta ve düşük düzeyde kişisel başarı tükenmişlik seviyesinin ise orta ve yüksek düzeyde, kur'an kursu öğreticilerinde ise duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma seviyesi düşük düzeyde görülürken kişisel başarı tükenmişlik seviyesinin düşük ve orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Din görevlilerinde eğitim durumu ile duygusal tükenmişlik arasındaki anlamlı ilişki dışında çalışmamızda ele alınan hiçbir bağımsız değişken ile tükenmişlik alt ölçekleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Kaynakça

- Avşaroğlu, Selahattin, Deniz, M. Engin, Kahraman, Ali, "Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005, sayı: 14, ss. 115-129.
- Basım, Nejat, Şeşen, Harun, "Mesleki Tükenmişlikte Bazı Demografik Değişkenlerin Etkisi: Kamu'da Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, 2006, cilt: VI, sayı: 2, s. 15-23.
- Çam, Mahire Olcay, "Tükenmişlik Envanterinin Geçerlilik ve Güvenirliğinin Araştırılması", *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 1992, ss. 155-160.
- Çapri, Burhan, "Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Haziran 2006, cilt: II, sayı: 1, s. 62-67.
- Dolunay, Ayşe B., Piyal, Birgül, "Öğretmenlerde Bazı Mesleki Özellikler ve Tükenmişlik", *Kriz Dergisi*, 2003, c. XI, sayı: 1, ss. 35-48.
- Donald. K. Freeborn, "Satisfaction, Commitment and Physiological Well-being Among HMO Physicians", *The Western Journal of Medicine*, 174 (1), 2001, ss.13-18.
- Dworkin, Anthony Gray, *Teacher Burnout in the Public Schools*, State University of New York Press, New York, 1987.
- Ebrinç, Servet ve ark, "Yanık Merkezi Hemşirelerinde Anksiyete, Depresyon, İş doyumunu, Tükenme ve Stresle Başa Çıkma: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2002, sayı: 3, ss. 162-168.

- Ergin, Gül Canan, "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması", *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, ed.; R. Bayraktar, İ. Dağ, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 1992, ss. 144-155.
- Erol, Almıla, Sarıççek, Aybala, Gülseren, Şeref, "Asistan Hekimlerde Tükenmişlik: İş Doyumu ve Depresyonla İlişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2007, sayı: 8, ss. 241-247.
- Farber, Barry A., *Crisis in Education: Stres and Burnout in the American Teacher*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1991.
- Freudenberger, Herbert J., "Staff burn-out", *Journal of Social Issues*, 1980, cilt: I, sayı: 30, ss.159-165.
- Gençay, Ökkeş A., "Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişliklerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ekim 2007, cilt: XV, sayı: 2, s. 765-780.
- Galanakis, Michael ve ark., "Factorial Structure and Psychometric Properties of the Maslach Burnout Inventory (MBI) in Grek Midwives", *Europe's Journal of Psychology*, 2009, cilt: 4, ss. 52-70.
- Garcia, S. L. Belloch, Alborch, J. R. Ronevell, Salinas, L. Gomes, "The Professional Burnout Syndrome in Resident Physicians in Hospital Medical Specialties", *Anales de Medicina*, 2000, cilt: III, sayı: 17, ss. 118-122.
- Gold Yvonne, Roth Robert A, *Stres and Preventing Burnout*, The Falmer Press, London, 1993.
- Grainger, Ruth Dailey, "Beating Burnout", *American Journal of Nursing*, 1992, sayı: 92, 15-17.
- Haran, Seda ve ark., "Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri ve Numune Hastanesi'nde Çalışan Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik Düzeyleri", *Kriz Dergisi*, 1998, c. VI, sayı: 1, ss. 75-84.
- Havle, Nedim ve ark., "Farklı Ülkelerde Çalışan Psikiyatlarda Tükenmişlik ve İş Doyumu", *New/Yeni Symposium Journal*, Ekim 2009, cilt XLVII, sayı: 4, ss. 211-217.
- Karlıdağ, Rıfat ve ark., "Hekimlerde Tükenmişlik Düzeylerinin Aleksitimi Düzeyleriyle İlişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2001, c. II, sayı: 3, ss. 153-160.
- Kocabıyık, Zihniye Okray, Çakıcı, Ebru, "Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik ve İş Doyumu", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2008, sayı: 9, ss. 132-138.
- Lech Wisniewski, Richard M. Gargiulo, "Occupational Stres and Burnout Among Special Educators: A Review of the Literature", *Journal of Special Education*, cilt: 3, sayı:31, 1997, ss. 325-346.
- Leiter, Michael P., *Banishing Burnout*, John Wiley & Sons, Inc., San Francisco, 2005.
- Litt, Mark D., Turk, Dennis C., "Sources of Stres and Dissatisfaction in Experienced High School Teachers", *Journal of Educational Research*, 1985, cilt: III, sayı:77, ss. 178-185.
- Maslach, Christina, Leiter, Michael P., *The Truth About Burnout*, John Wiley & Sons, Inc., San Francisco, 1997.
- Maslach, C., Pines, Ayala, "The Burn-out Syndrome in the Day Care Settings", *Child and Youth Care Forum*, 1997, cilt: VI, sayı: 2, ss. 100-113.
- Maslach, C., Schaufeli, Wilmar B., Leiter, Michael P., "Job Burnout", *Annual Review of Psychology*, 2001, sayı: 52, ss. 397-422.

- McMullen, Mary Benson, Krantz, Murray, “Burnout in Day Care Workers: The Effects of Learned Helplessness and Self-Esteem”, *Child & Youth Care Quarterly*, 1998, cilt: IV, sayı: 17, ss. 275-280.
- Meyer, Z., Boysan, M., Ateş, C., “Eğitim Çalışanlarında Uyku Kalitesi ve Tükenmişlik Sendromu”, *Kriz Dergisi*, 2008, c. XVI, sayı: 2, ss.33-41.
- Miller, David, *Dying to Care?*, Routledge, London, 2000.
- MO, Kim-Wan, “Teacher Burnout: Relations with Stres, Personality and Social Support”, *CUHK Education Journal*, 1991, cilt: XVIII, sayı: 1, ss. 3-11.
- Oğuzberk, Müge, Aydın, Arzu, “Ruh Sağlığı Çalışanlarında Tükenmişlik”, *Klinik Psikiyatri*, 2008, sayı: 11, ss. 167-179.
- Sayıl, Işıl ve ark., “Ankara Üniversitesi Hastanelerinde Çalışan Doktor ve Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyleri”, *Kriz Dergisi*, 1997, c. V, sayı: 2, ss. 71-77.
- Şahin, Derya ve ark., “Devlet Hastanesinde Çalışan Sağlık Personelinin Tükenmişlik Düzeyleri”, *Nöropsikiyatri Arşivi*, 2008, sayı: 45, ss. 116-121.
- Taşdöven, Hidayet, “Polislerin Tükenmişlik Düzeylerinin Çalıştıkları Birimler Açısından İncelenmesi”, *Polis Bilimleri Dergisi*, cilt: IIV, sayı: 3, ss. 43-58.
- Taycan, Okay ve ark., “Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Depresyon ve Tükenmişlik Düzeyinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2006, sayı: 7, ss. 100-108.
- Tümkaya, Songül, “Akademik Tükenmişlik Ölçeğinin Geliştirilmesi” *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 19, ss. 128-133

